

Sikkim Een reisverslag

Dit voorjaar (van 31/05 tot 18/06) had ik de kans om samen met Christophe Crock (Arboretum Wespelaar), Guillaume Mamdy (Plantentuin Meise) en Matic Sever (Slovenië/eigenaar kwekerij/auteur) een plantenreis te ondernemen naar Sikkim.

Sikkim is een kleine regio in het noorden van Indië. Het ligt ingeklemd tussen Tibet in het noorden, Nepal in het westen en Bhutan in het oosten. Sikkim is niet veel groter dan Vlaanderen maar omwille van zijn geografie zeer moeilijk bereikbaar.

Er zijn 2 grote valleien, de ene leidt via de rivier Rangit naar het westen en biedt prachtige vergezichten naar de Khangchendzonga, de derde hoogste berg ter wereld. De andere vallei leidt naar het oosten via de Tista en Zemu rivieren. Via deze vallei kan je via een hoge bergpas de hooglanden van Tibet bereiken.

Als je Sikkim wil bereiken heb je wel wat reiskilometers voor de boeg. Eerst vliegen naar Delhi, daar overnachten en de volgende dag een tussenvlucht naar Bagdora nemen, is al vermoeiend; maar eens in Bagdora aangekomen heb je nog een vermoeiende autorit te doen van een kleine 6 uur. Dus toen we gastvrij ontvangen werden in het hotel waren we echt wel blij dat de reis nu 'echt' kon beginnen.

De eerste week verkenden we de westelijke vallei te voet. De organisatie van onze gids Thopten was werkelijk schitterend. Voor de tenten, bagage en voedsel konden we rekenen op de hulp van enkele lokale mensen die alle praktische zaken voor ons regelden.

De trektocht vanuit Yuksam leidde ons van 1800 m naar een hoogte van 4050 m te Dzongri. De plantengroei, die in het begin tropisch was, konden we door deze trage manier van reizen, stilaan zien veranderen in een arctische vegetatie. Aanpassing aan de lokale groeiomstandigheden kon zo letterlijk stap voor stap worden waargenomen. In menig verslag had ik gelezen dat de plantengroei 'zeer divers' zou zijn maar de werkelijkheid overtrof alles. De eerste kilometers van onze reis verliep zeer traag, elke 10 meter zagen we wel iets nieuws dat besproken moest worden.

Trotse Matic Server die een beetje in de weg staat bij het aanschouwen van de natuurpracht rondom ons.

Op lage hoogte waren er weinig planten die ik herkende. Guillaume daarentegen was gelukkig een kenner van deze flora. Hoe hoger we klommen hoe meer ik herkende: *Eucommia ulmoides*, *Ilex dipyrena*, *Mahonia nepalensis*, *Arisaema* soorten, *Acer pectinatum*, *acuminatum* en *campbellii*

De eerste dag (Yuksam – Choka) van onze trek werden we gewekt om 5.00 uur door Boeddhistische gezangen uit de nabij gelegen tempel. Niet lang daarna, na een stevig ontbijt, werden de paarden geladen met de bagage en konden we vertrekken. De weg begint rustig maar na een kleine 3 kilometer gaat het alleen maar steiler en steiler. Door de overvloed aan planten 'met verhaal' gaat het klimmen vanzelf. Zo wandel je van een groep bodembedekkende *Pilea* met mooie grijze bladnervatuur naar een zachtgeel bloeiende *Coutleya*. Het wandelen gaat gepaard met het speuren naar 'weer iets nieuws'. Naarmate het later werd en de schemer begon te vallen viel deze motivatie wat weg: en dat voel je in de kuit, je rug, je hartslag...

Eindelijk kunnen we onze vermoeide voeten rust gunnen in een berghut. Bij aankomst staan gelukkig 'onze mannen' klaar met waskommen om ons te verfrissen, een kopje thee en niet veel later ons avondeten.

De volgende dag (Choka – Dzongri) kenmerkt zich door de cursus Rhododendron-herkenning voorgeschoteld door Christophe. Tijdens deze reis zagen, bestudeerden en fotografeerden we zo'n 28 verschillende soorten!

Matic Server , Guillaume Mamdy , auteur , Christophe Crock en onze gids Thopten

Deze vegetatie op een hoogte tussen 2800 en 3500 m gaf mij de grootste 'kick'. De rijke ondergroei van varens, mossen, *Maianthemum*, *Pleione*, *Polygonatum* en *Arisaema*'s onder het bladerdak van *Rhododendron*, *Tsuga dumosa*, *Abies densa*, *Sorbus* en *Acer* deed mij dromen van een eigen

Sikkimese vallei in Kalmthout! Welke rijkdommen zijn in deze bossen nog te vinden? Ontelbare variaties van reeds geïntroduceerde planten en minder bekende planten wachten in deze bossen op de geïnteresseerde liefhebber. Van *Schisandra grandiflora* vonden we o.a. alle kleurnuances tussen wit en rode bloemen, *Arisaema nepentoides* met een geweldig opvallende bladsteel en een *Tetracentron sinense* met opvallend blinkend bladoppervlak en extra rode bladsteel. 's Ochtends op de wat lagere hoogte vonden we de niet zo winterharde *Viburnum erubescens* met roze bloempjes. *Maddenia hypoleuca* ken ik uit onze collectie in Kalmthout, hier in Sikkim zagen we de *M. himalaica*. *Maddenia* is makkelijk te herkennen tijdens de bloei: stamper en meeldraden zijn te vinden zonder enige 'versiering' van de (afwezige) kroonbladeren.

De eerste *Rhododendron* die je mag verwachten tijdens de trek is *Rh. falconeri*: een prachtige reus met grote bladeren. Deze planten zijn gelukkig op lagere hoogte als onderbegroeiing van een andere reus: *Tsuga dumosa*. De omgeving is verzadigd van vocht zodat alles bedekt is met mos en varens; op de takken van de bomen groeien orchideeën (*Pleione* sp.) en de epifytische groeiende *Rh. repens*.

Rh. hodgsonii komt op deze hoogte ook voor. Evenals de *falconeri* ook een vrij groot blad. Mijn voorkeur gaat uit naar de laatste omdat de bladeren blinken; bij *falconeri* zijn ze 'stoffig'. De stammen vallen op door hun witte bast. Prachtig gewoon!

Andere heesters die we herkenden: *Viburnum nervosum*, *Acer pectinatum* met opvallend rode bladsteel, *Ribes takare*, *Holboelia* met roze bloem ... en een heleboel niet te determineren *Araliaceae*. Deze groep is blijkbaar door vele planthunters in het verleden compleet genegeerd en niet

geïntroduceerd in onze verzamelingen waardoor we er geen enkele herkenden (met uitzondering van een Gamblea..?)

De meest rode Rhododendron die ik ooit gezien heb moet wel *Rh. thomsonii* zijn: deze plant is uit de duizend te herkennen: de ronde calyx blijft hangen nadat de dieprode bloem is afgevallen + een hartvormig blad dat afhangt.

Rhododendron cinnabarinum is rijk vertegenwoordigd in Sikkim. Voor ik vertrok was mijn wens om deze plant in alle kleurvarianties te zien. En dat deden we! In het westen vonden we vooral de rood-roze bloeiende variatie. Later vonden we in het oosten de oranje vorm in overvloed. We vonden zelfs in een gemengd bestand van Rhododendron lanatum en Rhododendron cinnabarinum 2 planten die duidelijk van hybride oorsprong waren!

Ondertussen zijn we heel wat gestegen, wandelen gaat moeizaam. De Rh. heeft zich aangepast aan het veranderende klimaat. Rh. antopogon is een zeer variabele soort die hier een 140 cm hoog wordt. Later vinden we grote groepen van een 60 cm. De bloemkleur varieert van wit tot dieppaars. De geur van deze plant zou hoofdpijn kunnen veroorzaken. De bladeren zijn 'scaly' de onderzijde is zeer tomentoos.

Wanneer je tracht Rhododendron op naam te brengen in de natuur bekijk je de planten tot in de details. Christophe als wandelende encyclopedie wist heel goed te vertellen welke eigenschappen aanwezig moesten zijn om een bepaalde plant een naam toe te kennen. Bij nadere bestudering van wat een '*Rh. campanulatum*' zou kunnen zijn kwamen we tot de conclusie dat we een hybride gevonden hadden tussen *Rh. wrightii* en *Rh. campanulatum*!

Tussen de Rhododendron op deze hoogte is er weinig concurrerende groei te vinden. De kruidachtige vegetatie bestaat o.a. uit *Bergenia purpurascens* (op beschutte, windstille plekken), *Anemone tetrasepala* (= 5 sepalen), *Primula glabrata* (kleinste ooit gezien door mezelf), *Frittilaria cirrhoza*..

Als 'laaglander' besef je ook dat té snel stijgen niet zo vanzelfsprekend is. We hadden allemaal last van hoofdpijn, slapeloosheid en verminderde eetlust. De eerste nacht in Dzongri verliep dus voor ons allemaal moeilijk.

s' Ochtends werden we om 5.00 uur gewekt om na een kleine trip naar een hogere heuvel de zonsopgang te bewonderen. De zon scheen op de besneeuwde pieken rondom ons: ...om nooit te vergeten! Na het ontbijt werd er ons wat rust gegund en in de namiddag verkenden we de omgeving om nogmaals de Rhododendrons op naam te brengen; ditmaal op een meer relaxte manier. Waarom zouden we niet van *Rhododendron wallichii* en *campanulatum* enkele type-exemplaren trachten te vinden? Onbegonnen werk was onze conclusie. Deze soorten zijn volgens ons zo variabel dat je beter kan spreken van een 'campanulatum – groep'.

Op weg naar Thangshing, ons hoogste punt van deze reis, leidde ons terug naar lagere hoogte door een dal en dan helemaal opnieuw omhoog. We passeerden een voor Boeddhisten heilige Kabur Lam lake. Onze gids verbrandde iets in een schaal en sprak wat woorden... mooi moment! De omgeving is spijtig genoeg behangen met gebedsvlaggetjes die de omgeving na jaren 'van gebruik' vervuilen volgens mijn westerse kijk.

Rhododendron lanatum, hier echte kleine boompjes hebben een bijzondere charme doordat de takken en bladeren zeer bruin –wittig behaard zijn. De gele bloemen die dikwijls rode-rose gedot zijn maken het plaatje af. De vallei van de rivier 'Prek' staat vol *Rhododendron cinnabarinum* gecombineerd met *Rh. lanatum*. En ja hoor! Ook hier vinden we duidelijk planten van hybride oorsprong. Op deze plaats zie ik ook voor de eerste keer dat kleine vogels voor de bestuiving zorgen.

**Waarschijnlijk een hybride tussen
Rhododendron lanatum en
Rhododendron cinnabarinum...**

's Avonds in Thangsking hebben we al een ritme gevonden: voor het eten je even verfrissen, lange onderbroek aan, extra lange T-shirt, extra trui, jas: alles is koud en vochtig. Na het lekkere eten even een uurtje napraten en daarna slapen.

Om 5.30 worden we weeral gewekt om even dieper de vallei in te trekken om de zonsopgang op de Kanchendzonga te bekijken. We hebben geluk; er is geen wolkje te zien. We vinden hier 2 *Lonicera* soorten: een *Lonicera* met gele bloempjes en een soort met diep paarse bloemen: *L. cyanocarpa* var. *porphyrantha*.

Vandaag dalen we opnieuw af naar Choka, onze eerste berghut, maar nu via een andere route. *Rh. hogsonii* is ook hier weer massaal aanwezig. Deze soort lijkt veel op *Rh. wrightii* maar de jonge rode scheuten zijn niet kleverig en veel groter.

Even later dacht ik een *déjà-vu* te hebben door een *Acer spicatum* te herkennen (Appalachian – Mountains trip 2004). Neen dus: *Acer caudatum* lijkt met zijn opgerichte bloeiwijze enkel sterk op zijn Amerikaanse neef.

We blijven dalen en de vegetatie blijft verbazen: de witte stammen van een *Betula utilis* die de achtergrond vormen voor een groep vuurrode *Rh. thomsonii* en een zeldzame *Prunus cornuta* met subtiel gekleurd jong schot. Toch een beeld dat me is blijven achtervolgen!

Ondertussen zijn we tot onder de 3000 m gezakt. Ik noteer in mijn 'Atoma' schriftje: *Arisaema griffithii* (gespikkelde bladsteel), *Maianthemum* (wauw), *Ainsleya*, *Euonymus cornuta*, *Rhodo repens* (epiphyt / wit-grijze bladonderzijde), *Sorbus cuspidata* (?)

De volgende dag staat rust nemen op het programma en de omgeving van Choka verkennen. Rondom de berghut vinden we *Buddleja colvillei*, *Maddenia*, *Ribes* sp., *Schisandra*'s, *Arisaema nepentoides* met gevlekte bladsteel, *Ilex fragilis*, *Leucothoe* sp., *Acer campbellii*.

De volgende ochtend verlangen we allemaal naar een douche. Onze geesten zitten eventjes 'vol' en we verlangen om terug contact te kunnen maken met het thuisfront. Alles is nat en bezweet.

Toch zijn we nog alert genoeg om na 100 m een zeer zeldzame *Rhododendron* te spotten: *Rhododendron micromeres*. Ondertussen zijn we op een bijna kaalgevreten helling beland waar we *Magnolia campbellii*, *Sorbus cuspidata*(?), en vooral de statige vormen van *Mahonia nepalensis* kunnen bewonderen. De trek nadert stilaan zijn einde. Akkertjes gevuld met kardemon, mais, bonen ... duiden op bewoning. Bij elke stap komen we dichterbij die warme douche.... Jammer dat gevallen bomen de stroomvoorziening hebben gesaboteerd. Letterlijk dus een koude douche maar het zachte bed waar we na het heerlijke avondmaal in ploffen doet wonderen.

De rit van Yuksam naar Gangtok doet ons opnieuw verlangen naar de bergen. De vele autoritten over gevaarlijk smalle wegen en de drukte van het Indische verkeer laten een grote indruk na. Nog nooit zo'n gevaarlijke chauffeurs gezien en nog nooit hebben we op zo'n korte tijd simultaan een bijna-hartstilstand gekregen. Dit is toch wel een factor die je moet incalculeren voordat je naar dit land op reis gaat: don't panic – be happy en vooral - sluit je ogen- !

In Gangtok worden we door Dhr. Keshab C. Pradhan en zijn zoon Sailesh ontvangen. Deze heren zijn welgekend in de 'rhododendron-wereld' omdat zij een grote expertise hebben in het organiseren van reizen voor rhododendron kenners. De tuin bezit een mooie verzameling van allerlei bomen en heesters uit veelal warmere oorden.

Later op de avond worden we ontvangen in het guesthouse: ditmaal mét een heerlijk warme douche en een werkende internetverbinding. Hoera!

Het eerste deel van onze reis zit erop. De volgende dagen verkennen we het oosten. Dus op naar Lachen! Eerst nog een papier ondertekenen dat we afstand doen 'van verhaal' omdat de wegen door landslides gevaarlijk zijn! Dat belooft...!

Na een vermoeiende dag en soms wel spannende dag komen we aan in een koud en ongezellig hotel in een triestig omgeving. Lachen 'het skioord' van Sikkim bestaat voornamelijk uit lelijke betonnen nieuwbouw.

De volgende dag staat een uitstap naar de 'Thanggu hoogvlakte op het programma. De weg volgt de Tista (rivier) en er is voldoende tijd om regelmatig te stoppen en planten te bekijken. Eén stop is echt spectaculair: *Magnolia globosa* in bloei(!), *Philadelphus tomentosa*, *Spirea* sp., *Populus cileata*, *Decaisnea insignis* ... deze laatste verschilt van *D. fargesii* doordat zijn vruchten geel-groen zijn en niet purper.

De rit voert ons steeds hoger en hoger. We zitten dicht bij de grens met Tibet en dit merken we aan de grote aanwezigheid van militairen. Gelukkig hebben we de juiste papieren bij en een gids die ons

door de verschillende wachtposten leidt. We vinden een alpiene vegetatie: hier een daar groepjes *Larix griffithii* met mooie opvallende vrouwelijke kegels, *Clematis montana*, enkele orchideeën en een piepkleine *Daphne retusa*.

We blijven de enorme vallei volgen, hoger en hoger tot we in een landschap 'verdwalen' dat bedekt is met een lage begroeiing van *Rhododendron campanulata* var. *aeruginosum*, *Rhododendron setosum* en *antopogon*. De felbauwe *Meconopsis grandis* in bloei samen met de bloemenpracht van de alom aanwezige rhodo's maakt mooie foto's maken wel héél gemakkelijk. Na een kwartiertje wordt het té koud en dalen we af.

Na een koude nacht en armzelig ontbijt vertrekken we naar wat achteraf een heel stresserende dag zal blijken te zijn. Na enkele kilometers blijkt de weg weggespoeld door de overvloedige regen. Weg volledig weg, dus hier staan we dan! Onze gids kan gelukkig enkele dragers mobiliseren om onze bagage over de heuvel te dragen. Een half uur later arriveren we en wachten daar op een taxi/jeep om ons naar Chungthang te brengen. In dit dorp tracht Topten een andere jeep te vinden die ons naar ons Yumthang wil brengen, dit blijkt moeilijker dan gedacht. Het is ondertussen al laat en de chauffeurs vermijden het om in het donker te rijden. Eindelijk! Na een 1 ½ uur vindt hij iemand die de uitdaging wil aangaan. En dat hebben we geweten...

Deze 'besproken' dag heeft gelukkig ook enkele plantobservaties meegekregen in mijn veldboek: *Vaccinium vaccinioides*, een geweldige *Zantoxylum* met felrood uitlopend blad, *Rubus thibethanicus*(?), een *Deutzia* met grote bloemtros bestaande uit een 20 tal bloempjes met gele meeldraden, *Stachyurus himalaicus*, *Rhododendron maddenii*...

Tijdens de nacht gebulder van de rivier. 's Morgens ontbijt bij regenweer. Na enkele uren verminderd de regen waarna we besluiten om toch naar het befaamde 'Rhododendron sanctuary' te gaan. We krijgen regelmatig korte tussenstops aangeboden om planten te bekijken. Zo zien we een massa *Euphorbia griffithii* in bloei: MOOI! Van *Prinsepia utilis* oogst ik een paar dikke paarse bessen en we oogsten zaad van *Buddleja colvillei* op 3000 m hoogte! Christophe registreert ondertussen een *Rhododendron lepidotum*, *baileyi*, *cileatum* en *glaucophyllum* op zijn mobiele GPS.

***Buddleja colvillei* met Christophe en Thopten**

Na enkele kilometer is de weg volledig weggespoeld. Enkele chauffeurs stapelen stenen op elkaar om een berijdbare weg te maken. Wij stappen verder om geen tijd te verliezen in dit plantenparadijs. We spotten een groepje *Magnolia globosa* met wat *Betula utilis*, *spirea's*, *Daphne bholua* en *Hydrangea heteromala*. Jammer genoeg zijn alle bloemhoofdjes (die van vorig jaar mét zaad) onbereikbaar. Even later vinden we Christophe en Matic enthousiast tussen enkele *Arisaema's* te snuffelen. Op het eerste gezicht niets speciaal maar ze blijven maar foto's trekken van verschillende planten. Als *Arisaema* specialist denkt Christophe dat hij een hybride vorm heeft gevonden tussen *A. griffithianum* x *propinquum*. Omdat de stengels behaard moeten zijn indien het zuivere *griffithianum*

is en dat de bloem hier véél hoger uit de plant komt zoals bij propinquum. Deze groep planten zou dus een tussenvorm kunnen zijn.

Bij het sanctuary aangekomen vallen direct de vele Enkianthussen op. Wat een schitterende planten! Wat een variatie! Bloemkleur varieert van zacht roze tot rood. De bloempjes zijn groter dan we bij E.

campanulatus gewend zijn. De *E. deflexus* die we rondom de inkom spotten hebben ook allen een variatie in bladkleur van groen tot roodachtig met rood bladsteeltje. De weg staat links en recht vol met te fotograferen planten: *Acer caudatum* in bloei, *Rhododendron camelliflorum*, *Acer pectinatum* eveneens in bloei. Dé plant van de dag is toch wel de *Streptopus simplex*. Elegant overhangende takken met een 40-50 tal witte klokjes die 'tingelen' in de wind. Iets verder vindt ik er eentje met roze aangelopen bloembodem. We keren terug naar het hotel in de druilerige regen... ons hoofd vol met planten en indrukken van de dag. Eten, douchen en slapen!

Enkianthus deflexus met mooi rood aangelopen blad

Gisterenavond hoopten we op een veilige terugrit. De heenrit was zenuwslopend en vermoeiend. Het is een hele weg terug naar Gangtok en de angst is er dat er zich weer gevaarlijke situaties

voordoen. Op weg dusin een stralende zon. De chauffeur straalt gelukkig rust en kalmte uit. Gelukkig gaat alles goed: gewoon niet nadenken; rotsblokken ontwijken; rivieren doorkruisen... We zijn blij dat we opnieuw de luxe en de rust van het guesthouse bereiken.

De eerste keer rondlopen in een Indische stad is toch wel een schok. Zovéél mensen: constant getoeter, uitlaatgassen, drukte en lawaai. We beslissen om na 45 minuten terug naar de rust van het guesthouse te gaan.

De ochtend daarna krijgen we de tijd om rustig te relaxen; stilaan is er ook het besef dat de reis nu in alle rust kan worden afgesloten. De Himalaya ligt voorgoed achter ons en we vragen ons af of de dingen die nog gaan komen kunnen tippen aan alle ervaringen die we reeds gehad hebben.

We laden de wagens en bezoeken dhr. Kesham Pradan en zoon Sailesh. De tuin staat vol met planten waarbij hij bij elke plant wel een wetenswaardigheid vertelt. Na dit bezoek wacht ons een lange rit naar Kalimpong waar we verblijven in het heerlijke 'Orchid retreat'. Geweldige lodges met adembenemend uitzicht over de groene heuvels. Hier heerst een tropisch klimaat maar dankzij de hoogte niet écht te warm. Mooie tuin ook met vele tropische dingen.

De resterende 2 dagen verblijven we in Darjeeling. Deze stad met zijn rijke geschiedenis heeft enkele dingen die mij toch aanspreken: zijn verborgen botanische tuin die een enorm potentieel heeft; de typische Indische sfeer die je toch eens gezien en geroken moet hebben en het echt hilarisch amusante Mountaineering museum.

De weg naar huis is er altijd teveel aan. Ook ditmaal

Dank tenslotte aan Matic, Guillaume en Christophe. Het was een reis die mentaal en fysiek zwaar was. Zonder een goed reisgezelschap dat de kleine kantjes van elkaar weet te appreciëren lukt zo'n reis niet. Goede en positieve 'vibes' waren aanwezig bij vertrek maar ook nog na aankomst!

Nogmaals merci!

Enne..... waar gaan we de volgende keer naar toe?

Rob Van Bauwel